

TARJIMANING PRAGMATIK MUAMMOLARI

Nozima Gulimboyeva Azimboy qizi
gulimboyevanozima@gmail.com

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent Davlat O'zbek Tili va Adabiyoti Universiteti

Abstract: Har qanday tarjima qilinayotgan matn u yoki bu tilda to'liq ifoda mazmunida oqsashi, yoki bir qancha to'siqlarga uchrashi mumkin. Bu ifoda tarjima so'zining amaliyotdagi muammolari haqida gapiradi. Bu muammolardan ba'zilari quyidagilardan kelib chiqadi:

- Matnning o'ziga xos tili va uning o'ziga xos ifoda usullari mavjud bo'lishi.
- Tarjima qilinayotgan matnning maqsadi, ma'nosi va konteksti asosida muvaffaqiyatsizlik yuzaga kelishi.
- Tarjima qilinayotgan matnning avvalgi muallifi yoki matni yozgan odamning uslubi va ma'nosi hujjatga olinmagan holda o'zgartirilishi.
- Tarjima qilinayotgan matnning asliy tili va tarjima qilingan tili o'rtasida ko'p farqliklar bo'lishi va bu farqliklar muvaffaqiyatsizliklarga sabab bo'lishi.
- Tarjima qilinayotgan matnning ma'nosi va konteksti asosida o'zgarishlar kiritilishi kerak bo'lishi.

Bular kabi muammolar tarjima amaliyotida yuzaga kelishi mumkin. Tarjimachi, matnning maqsadini, ma'nosi va kontekstini tushunish va matni o'ziga xos ifoda usullari va tili bilan yaxshi tushunish kerak bo'ladi, shuningdek, tarjima qilinayotgan matndagi muammolarni aniqlash va ularni hal qilish uchun yaratilgan vositalardan to'g'ri foydalanish kerak bo'ladi.

Kalit so'zlar: tarjima, pragmatik muammolar, mintaqaviy dialekt, tarjimon masadi, kommunikativ ta'sir.

PRAGMATIKA TUSHUNCHASI:

Semiotika belgilarining o'qishiga qaratilganidek, har bir belgi, shu jumladan, tilda bo'lgan belgilar uch tomondan ko'rilishi kerak: sintaksis, yani belgilar orasidagi munosabatlar; semantika, yani belgi va haqiqiy holat orasidagi munosabat; va pragmatika, yani belgi va uning foydalanuvchilari orasidagi munosabat.

Har bir nutq kimdirga yo'naltirilgan. So'zlar birlashtirilganda, ular jumladagi sintaksis sxemasi hosil qilish uchun ishlatiladi. Ular ma'lum voqea, shaxs yoki narsalarga o'z xususiyatlarini qo'shib, shunday qilib, ma'no oladi. Til belgisidan foydalanuvchilarning ikki turi mavjud: so'zlovchi (muallif) va qabul qiluvchi (reseptor). Gapirayotganda murojaat qiluvchining nutq harakatining kommunikativ niyati yoki maqsadi bo'ladi. Gap retseptorga ya'ni tinglovchiga kommunikativ ta'sir

ko'rsatadi: u retseptorga biror narsa haqida xabar berishi yoki ba'zi his-tuyg'ularni keltirib chiqarishi mumkin va hokazo. Kommunikativ ta'sir virtualdir: masalan, reklama matni retseptorni biror narsa sotib olishga ko'ndiradi, lekin tinglovchi unga befarq qolishi mumkin. Gaping potentsial ta'siri uning funksional kuchidir. Kommunikativ ta'sir tom ma'noda ham, funksional kuchni ham bekor qilishi va vaziyatga qarab qo'shimcha oqibatlarni qo'shishi mumkin. Masalan, "Eshikni yop" ma'lum ma'noda buyruqdir. Uning kommunikativ maqsadi kuchli iltimosni ko'rsatishi mumkin, ammo kommunikativ ta'sir qabul qiluvchini bezovta qilishi ham mumkin.

MUALLIFNING YETKAZMOQCHI BO'LGAN MAZMUNI

Tarjimon muallifning matnga u yoki bu elementni kiritish maqsadini bilishi kerak. Ba'zi muammolar ushbu talab bilan bog'liq:

- °Mintaqaviy dialektni ko'rsatish;
- °Ijtimoiy dialektni ko'rsatish;
- °Chet elliklarning nutqini ko'rsatish;
- °Nostandart nutqni ko'rsatish.

Muallif nima uchun tarjimini qiyinlashtirib, ushbu elementlardan foydalangan? Savolga javob berish uchun - muammoga bir yechim topish zarur

Muallif tomonidan obraz yaratish uchun maqsadli ravishda qo'llaniladigan grammatik iboralar o'rganilayotgan tildagi nutqqa xos bo'lgan boshqa agrammatik shakllar yoki o'qimagan odamlarga xos bo'lgan so'zlashuv tuzilmalari bilan qoplanishi mumkin. "Tom Soyerning sarguzashtlari" dan bir misol bunga misol bo'ladi:

Tom and Huck Finn are wading through the graveyard: "Hucky, do you believe the dead people like it for us to be here?" Huckleberry whispered: "I wisht I knowed. It's awful solemn like, ain't it?" "I bet it is." - Tom va Xak Finn qabriston bo'ylab sayr qilishmoqda: "Hakki, o'lganlarga bizning bu erda bo'lishimiz yoqadi deb o'ylaysizmi?" Xeklberri pichirladi: "Bilishni xohlardim. Bu juda dahshatli, shunday emasmi? "Bo'lganda qandoq?!."

TINGLOVCHIGA KOMMUNIKATIV TA'SIR

Tarjima matn manba matn bilan bir xil ma'lumotni yetkazishi va manba matn kabi retseptorga bir xil ta'sir ko'rsatishi kerak. Matndan to'liq ma'lumot olish uchun tinglovchi tegishli ma'lumotga ega bo'lishi kerak. Agar tinglovchi manba tilning madaniyati bilan yaxshi tanish bo'lmasa, bu bilim yetarli bo'lmasligi mumkin. Yangi reallik, odatlar va urf-odatlar odatda tarjimon tomonidan izohlanadi.* Ba'zan tarjimon matnda izohli eslatmalardan foydalanadi, lekin ular o'quvchi e'tiborini chalg'itadi. Sahifa so'ngiga alohida izoh qo'yish ham mumkin. Lekin, odatda, izoh matndan keyin yoki kamdan-kam hollarda undan oldin beriladi.

XULOSA

Tarjimon yaxshi tarjima qilishga intilishida, shunga qaramay, o'z dunyoqarashiga ta'sir etuvchi va tarjimaga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatuvchi o'sha davrga xos madaniy-adabiy yo'nalishlar ta'sirini o'z zimmasiga oladi. Bu bizni tarjima tarixiga qaytaradi. Ma'lumki, Vasiliy Jukovski Bayronni tarjima qilar ekan, tarjimon uchun begona bo'lganligi sababli shoir asarlaridagi barcha isyon mavzularidan qochgan. Boshqa tomondan, u Bayron she'rlaridagi diniy motivlarga urg'u berdi. U Bayron she'riyatini o'ziga moslab qo'ydi, bu esa V. Belinskiyning tarjimon emas, balki shoir ekanligini aytishga imkon berdi.

Tarjimada mafkuraviy bosqinchilikning yana bir misoli Volterning Gamletning yakkaxon so'zini o'lim haqida mulohaza yuritish emas, balki dinga qarshi diatrib sifatida tarjima qilgani bo'ldi.

Ayni kunlarda tarjimonning faqat manba tili muallifiga ergashishi, ba'zan o'z badiiy ijodi hisobiga ham borishi zarur, deb hisoblanadi.

Shunga qaramay, tarjimaning sifati tarjimonning shaxsiy bilimi, sezgi va badiiy mahoratiga bog'liq ekanligiga shubha yo'q.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

H a t i m B. Pragmatics and Translation. // Routedledge Encyclopedia of Translation Studies. London and New York: Routedledge, 1998.

A u s t i n J. How to do Things with Words. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1962; Новое в зарубежной лингвистике: Теория речевых актов. – Вып. 17. – М., 1986; Новое в зарубежной лингвистике: Лингвистическая прагматика. – Вып. 16. – М., 1985.

N e w m a r k P. Approaches to Translation. – New York a.o.: Prentice Hall, 1988. – P.39.

T o u r y G. “Translation of Literary texts” vs. “Literary Translation”: A Distinction Reconsidered. // Recent Trends in Empirical Translation Research / Tirkkonen-Condit S. and J.Laffling (eds.) – Joensuu: Iniversity of Joensuu, 1993. – P.10-24.

Ч у ж а к и н А. Мир перевода-2. Pracicum. – М.: Валент, 1997. – С. 170-171.

R o u t l e d g e E n c y c l o p e d i a o f T r a n s l a t i o n S t u d i e s /Ed. By M.Baker. – London and New York: Routledge, 1998. – P.32.

V e r m e e r H. Ein Rahmen für eine allgemeine Translationstheorie // Lebende Sprachen, 1978, #23 (3) – S.99-102 .

R o u t l e d g e E n c y c l o p e d i a... – P.235-238.

C a t f o r d J. A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics. – London: Oxford Univ. Press, 1965. – P.21.

Комиссаров В. Н. Теория перевода. – М.: Высшая школа, 1990. – С.217

Shaw B. Pygmalion. – Voscow: Higher School Publishing House, 1972. – P.11-12.

Шоу Б. Пигмалион / Пер. Е.Калашниковой. – М.: Худож. литер., 1969. – С.329-330.

Пушкин А. С. Капитанская дочка. – Собр. соч. – т. 8 – М.: Худож. лит., 1970. – С.90.

Бёрджесс Э. Заводной апельсин /Пер. с англ. В. Бошняка – Л.: Худож. лит., Человек, 1991. – С. 15.

Чужакин А., Палажченко П. Мир перевода, или Вечный поиск взаимопонимания. – М.: Валент, 1997. – С.87-88.

Twain M. The Adventures of Tom Sawyer. The Adventures of Huckleberry Finn. – Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1960. – P.84.

Твен М. Приключения Тома Сойера. Приключения Гекльберри Финна. Рассказы. / Пер. с англ.Н. Дарузес – М.: Худож. лит., 1971. – С.72.

Черняховская Л. Некоторые закономерности речевой деятельности применительно к теории перевода. – Тетради переводчика. – Вып. № 8. – С. 9.

Carroll L. Alice in Wonderland. – М.: Прогресс, 1979. – С. 47.

Кэрролл Л. Аня в стране чудес / Авторизов. перев. с англ. В. Набокова – М.: Сов. композитор, 1991. – С. 9.

Routledge Encyclopedia ... - P. 109